

EUSKARA IRRATIAN: GERRA AURREKO LEHENENGO URRATSAK

Javier Díaz Noci

RIEV. Revista Internacional de los Estudios Vascos.
Año 40. Tomo XXXVII. N.º 2 (1992), p. 365-374
ISSN 0212-7016
Donostia: Eusko Ikaskuntza

Gaur egungo aroan, komunikabideek hizkuntzak finkatu eta normalizatzeko izan duten eta orain ere duten garrantzia ukazina da, are gehiago euskara bezalako hizkuntza gutxituetan. Irakurlego, entzulego edo oro har audientzia (audience) ahalik eta haundienara iristeko ahaleginetan, garai batetan non gizartean informazioak gero eta garrantzia haundiagoa hartzen zuen (batez ere 1918.eko Munduko Gerraren ondoren), masa-gizarte horretan komunikabideak moldatu behar izan ziren masei erantzun egokia eskeintzeko. Hizkuntz ereduak ere egokitu behar, noski, audientzia zabal batek mezuak ahalik eta hobekien uler zitzen. *Mass-mediateden* garaia dugu, edo, zehazkiago eta adituen eritzia jarraitzearen, masa-komunikabide laugarren belaunaldia¹. 1918.eko Gerratik irteerako gizartean aldaketa ekonomiko, sozialak eta politikoak gertatu ziren. Ez dago hemen aipatzeko lekurik, baina kazetaritzari dagokionez, esan dezagun orokorrean, lehenengo eredu politikoak informazioari lekua uzten diola, Estatu Batuetan egiten zen bezala.

Euskal Herrian ere (batez ere Hego Euskal Herrian, non egoera ekonomiko eta politikoa Iparrean baino aproposagoa zen) euskarazko kazetaritzan badago berririk: 1919 eta 1921 urteen artean aldizkari askoren sorrera gertatzen da: *Zeruko Argia* eta *Argia*, esate baterako, sortu ziren. Batez ere Donostian argitaratutako azken hau oso garrantzitsua izango zen euskal kazetaritzan, beste gauza batzuren artean euskaraz idatzitako informazioa egiteko oinarri finkatu zituelako, horren froga garbia *Lizardik* eta 1929.ean proposatu zutena, euskara hutsez egunkari bat kaleratzeko asmoa alegia. Egunkari hura ez zen hutsetik sortuko, *Argia* abiapuntu eta oinarri hartuta baino.

Baina hori beste kupel bateko sagardoa dugu. Oraingoan interesatzen zaiguna zera da, garai hartan komunikabide idatziekin batera nola beste komunikabide mota bat sortu zen mundu guztian eta baita Euskal Herrian ere: irrata. Euskara berehalaxe sartu zen komunikabide berri horretan. Euskarazko irratigintzaren lehenengo urrats horiek, guk dakigunez orain arte inork aztertu ez dituenak, gogoratu nahi genituzke hemen, modu labur eta apalean bada ere.

Donostiako Irratia

1925.eko irailak 29an Radio San Sebastián bere emisioak aieratzen hasi zen. Hura izango zen euskarazko lehenengo irratsaioak emitituko zituen irrata, 1925.etik bertatik eta Gerra iritsi arte. Carmelo Garitaonaindiak dioenez², sortzailerik nagusia Sabino Uzelaieta Donostiako orduko alkateordea izan zen. Udalak turismo bultzatzeko irrati bat jartzeko ideiarri ezetza eman ondoren, baimen bat lortu zuen eta EAJ-6 irrata, Radio San Sebastián, eraiki zuen

1.- Timoteo Alvarez, J.: *Historia y modelos de la comunicación en el siglo XX. El nuevo orden informativo*, Ariel Comunicación, Madrid, 1987, 89. orrialdea eta jarraitzen direnak.

2.- Garitaonaindia, C.: *La radio en España, 1923-1939. De altavoz musical a arma de propaganda*. Euskal Herriko Unibertsitatea. Argitarapen Zerbitzua-Siglo XXI Editores, Bilbo, 1988, 34. orrialdea.

Igeldon. Harrera ezin hobea izan zuen garai hartako euskarazko aldizkariak egiten zutenen artean —bereziki Argiakoek ederki goraiatu zuten— eta astekariko bertako bi idazlek izugarritzko lana egin zuten irratian: Joseba Zubimendi eta Ander Arzelus *Luzøar*, Errepublika garaian astekariko zuzendaria izango zena³. Hona hemen nola deskribatzen zuen *Argian Nabarriztarrak* (Jose Zabala-Arana) Radio San Sebastian hura:

“Irratizkin au (...) bi zatitan dago: irragiña Txubillo-mendian (Igeldo ez da mendi orren izena, andik ordu-erdiko bidean dagon erriaren baizik), eta irratola (estudio) Donosti uri barrenean.

Irragin-gayak Western Electric Company batzak eginak dira. Goi-aria buruizko bi zatikako luzien artean dago lurretik 40 neurkin (m.) goyak. Irragiña jartzeko toki oberik ezin zitekean asmatu.

Irratola ere ondo jarrita dago. Emen esan, abestu edo jotzen dena, iru aneurkin (km.) luze dan iristen da irragiñera, ta onek ortzai (eter) bidez alde guzietara irrada-ten du. Oraingo irragiñak 500 watt-neurriko indarra egiten du; bi illabete barru edo, orde, oingoa kendu ta erosi duten berria jarriko ornen dute, lau bider indar geigo egingo duna. Erabiltzen dun ortzai-ozka (onda) 343 neurkiñekoa da (...)”⁴.

Esan bezala, 1925ean Radio San Sebastián eraiki zenean *Argian* harrera ezin hobea egin zioten. Harrigarri samarra hasieran, beste komunikabide berri batzuri egindakoa ez bait zen hain ona. Esate baterako, zinemari egindakoa: Teodoro Hernandorenaren *Euzkadi* filme propagandista egin zen arte, 1932.ean, *Argiako*en eritzia Lumière anaien asmakizunaren aurka-koazen, agian hemengo zinema-industria ahulak ez zuelako esperantza haundirik eskeintzen, eta Euskal Herriaren ikusten ziren pelikuletan euskal izaeraren aurkako atzerriko ohiturak erakusten zirelako. Ez zen batere arraroa haien jarrera: kirolekin ere antzekoa erakutsi zuten. Beraiantzat, atzerritik zetorren guztia arrisksutsua zen, bere irakurlegoa ere aldatzeko arriskuan zegoelako.

Baina irratiarekin ez zen horrelakorik gertatu. Argiakoek ikusi zuten herriarengandik hurbileko komunikabide bat bezala, nekazariei euskaraz hitzegiteko txit egokia. Radio San Sebastián hasi zenez geroztik, lehentxeago esan bezala, euskarazko irratsaioren bat emititzen hasi zen. Zergatik sentitzen zuten Argiakoek hainbestearinoko interesa? Arrazoi batzurengeatik. Lehena, euskara zabaltzeko bide bikaina iruditzen zitzaielako:

“Bai, irakurleak, gizarte ontan bertan baztertuta, zokoratuta aurkitu genduan izkuntz maitagarria, aideko erregea, arranoaren antzera ibaia zer diot arranoaren antzera! arranoa baño erozoago, arranoa baño kementsuago egaz dabilkigu (...) ¿Nola? Emen aurrean daukaten tresnatxoa zure aurrean bazeneuka etzenuke ori galdetuko. ‘Itz egin beti euskeraz’ dio oraintxe abots ezagun batek: amaika euskaldunok entzungo zuan abesti auxe (...).

3.- *Argia*, gure ustez Gerra Zibilaren aurreko euskarazko kazetagitzaian aldizkariarik garrantzitsuentariko bat, lagun euskaltzale talde batek sortu zuten 1921.ean. Hor zeuden, besteak beste, Bitor Garitaonandia, Anbroso Zatarain, Ander Arzelus, Gregorio Mujika, Jesus Karrera eta Rikardo Leizaola, Donostiako Garibai kalean zegoen Eneko Deunaren Irarkolaren jabea eta Jesus Maria Leizaolaren anaia. Aldizkaria, Gipuzkoan arrakasta galanta lortu zuena (20.eko hamarkadan 10.000 bat ale saltzen ornen zuten, eta Errepublikako momenturik onenetan 23.000 saltzera iritsi zen). Gerra Zibilean desagertu zen. Argiakoek euskararekiko zerikusia zuten ekintza batzutan parte hartu zuten, hala nola euskara hutsezko lehenengo komikiaren sorreran (Txistu) eta astekaria bera euskara hutsezko egunkari bihurtzeko asmoan, 1929.ean.

4.- *Argia*, 1926.eko martxoak 7, 255. zenbakia, 1. orrialdea.

'Radio Donostia' irratizkin bikañari zor dizkiogu euskera zabalkunde ta garaio-
pen abek. 'Radio Donostia' dala ta dabil gure euskera ttukuna egaz eta 'Radio Do-
nostia' dala-ta jakingo dute erri asko ta askotan euskera badala (...)⁵

Hona hemen egun haietako irratsaioen adibide bat, *Argiaren* orrialdeetan argitaratua.
1925.eko urriaren 8ri dagokiona dugu:

"LEHENGO ATALA

1. Eresia
 2. Radio-onespena
 3. Mendi-mendiyan: tenor-abestiya
 4. Irule, Donostiar aba
 5. Recóndita armonía, Puccini [sic]
 6. Eusko Rapsodia
 7. 'Carmen' eresia
 8. Lezo'ko Kristo
 9. Eusko-Rapsodia.
- Etxeberría errenditarra zan abeslari ¡Ederki abestu ere!

BIGARREN ATALA

1. Abestia euskaraz
2. Qui tolis, bakarrizketa euskara (Altzaga jaunak)
3. Eusko-eresia
4. 'Dantza-erestiak' Donostiko txistulariak
5. Amezketa'ko Pernandoren ipuiak (Egileor jaunak)
6. 'Ator mutil', 'Ijitoak'
7. Eresia
8. 'Ijitua'
9. Abestia
10. Ariñ-ariñ¹⁶.

Begibistan dago garai hartako programazio ia osoa musikala zela. Erliñoak ere garrantzi
haundia zuen. Euskaltzaleek irratiak izan zezakeen garrantzia, euskara ezezik katolikotasuna
ere zabaltzeko, ikusi zuten. Horrela adieratzen zuen *Odíeta* delako batek:

"(...) Ondasun guztiyen gañ daukagun gauza euskaldunok, kristautasuna da.
Kristautasun katolikoa da. 'Radio Donostia'k zabaldu bear dituen ikaskintsak, beraz,
lenen-lenen ez dute sekulan Eliz-Amak erakusten ditun gauzen eta oitura-ekandu
garbien kaltekoak izan bear (...)"⁷

Hirukote ideologiko honetan falta den osagaiaz ere mintzo ziren, noski: pentsamolde har-
tan, euskara eta fedearekin batera, nekazaritza ezinbesteko osagarria zen. Nekazariei behar
ainako begirunea eta arreta zor zitzaiea zioten eta Radio San Sebastián-en arduradunei base-
rritarrentzako irratsaioak ere eskatzen zizkieten:

"Irratentzule guzien laguntza eskatzen dezute, ta orreri ongi deizkiot; laguntza
ori ematea bidezkoa baita. Zuek, ordea, irratentzule oyei zor zayen begirapena izan
bear diezute. Eta baserritar-nekazari asko irratentzule oyetakoak ez al dira? Orra, ba,

5.- Luzeaz: "Euskera egaz", *Argia*, 1925.eko urriaren 18an, 235. zenbakia, 1. orrialdea

6.- *Argia*, 1925.eko urriak 11, 234. zenbakia, 2. orrialdea.

7.- *Argia*, 1925.eko urriak 18, 235. zenbakia, 1. orrialdea.

lengo egunean (igande-gabea, uste det) baserritar itxuraz erdera-mordolloz bakarriketan ari izan zanak nekazarioi begirapen aundirik ez diela erakutsi zuan. Euskal-Erriko txoko geyenetan tximistindar-olak agiri izanda, zaldindarra (caballo de fuerza) zer dan ikasteko aña buru ez ote dute gure nekazariak? Orren jakingek ote dira?

Irratizkiñez olako gauzak entzuten dituzten atzerritarrak gure eusko-erriatzaz zer usteko dute? Baserritarraren lepotik parre-egitea geure erria beratzea ez ote da?

Baserritarren laguntza iristeko bide okerra dezute ori, gañera. Gipuzkoar guzien laguntza iristeko nekazariai dagozkien gayak ere irredatu bearko dituzue: lugintza gayak, perietako berriak eta abar; eta euskeraz irredatu ere. Irratizkiña, norberaren erritarren lepotik parre egiteko ezpaita asmatu, erritarrai jakintza zabaltzeko baizik⁸.

Hauek ziren *Nabarriztarraren*, eta *Argia* egiten zutenen eritziak. *Nabarriztarrak* berak adierazten zuen nondik zetorren irratitari buruzko hitzak:

“Irratizkiña zer dan? Ara, esango dizut, ene irakurle. Irratizkiña, erderaz *radio emisora*, ari-gabeko urrutizkiña dezu. Nik asmatua danik ez uste, ordea: ezta berri-berria danik ere; 1916'g. urtetik ona Lopez Mendizabal'dar Ixaka'ren itzegiak 653'garren orrialdean *irratizkin radiografía* edo *marconigrafía* dela idatzita dago-ta.

Radio euskeraz esateko asmatu ere ezin diteke itz egokiagorik; nekazariak ezia *irran* ereiten dun bezela, irratizkiña ere itza irran alde guzietara zabaltzen bai du⁹

Euskaldun askorentzat gauza berria ezezik harrigarria ere bazen euskeraz irratia bidez entzutea. Ikus dezagun nola deskribatzen zituen *Nabarriztarrak* momentu haiek:

“Lengo eguneko arratsaldean berunarria gertu ta belarrikoa jarri nuaneko nabaitu nuan poza! Donibane-Loitzun'eko txadon abestaldea abeste ari ai-zan! Etxeko guziak, belarri bana genuela, zortziakarte entzuten egon giñan.

Gabeko amarretan, berriz, Laborda jaun abeslari bikañaren abotsa entzun bear nuala, zai nengoan. Entzuteko izan ere! Ayek euskel-abesti goxoak! Otseña zera, batez ere, aderki-bai-ederki abestu zuan. Neri beintzat biotz-biotza ikutu zidan. Xorionak, Laborda adiskide! Eta berriz ere entzungo al dizugu Donosti'n bizi geranok irratizkiñaren bidez¹⁰.

Dirudienez, donostiarrek eta ingurukoek (tolosarrek, esate baterako), arreta haundiz entzuten zituzten irratsaioak:

“Gure ganbaran ere, badabil zalaparta pranko (...). Arratsaldeko bostak entzun orduko, atzarri gaude, tximist-katillua mai-gañean, buruan alako ubel-galarruak, ta belarrietan bi adar motz... entzun, entzun-radio-Donostia-a-e-j-zortzi... Igeldo-mendin...

Tolosarra izan bear du bertako nagusiyak.

Dana dala, poz aundi bat ematen diye, ainbeste jenderi, bañan abek ez dute oraindik bear bezela erantzun. Gauza ederrak, entzun nai, bañan diru gutxi erria!

8.- *Nabarriztarrak*. “Donosti-Irratizkiñaren jabea”, *Argia*, 1925.eko azaroak 15, 239. zenbakia, 2. orrialdea.

9.- *Argia*, 1925.eko urriak 4, 233. zenbakia, 1. orrialdea.

10.- *Ibidem*.

Lengo egun batean, Altzaga Toribi jaunak egindako bakarriketa gozo ta parregarri bat entzun genuen... mataxezko gizonak eta igeltzoko andreak...

Gipuzkoa guziyak entzun lezake, 'galena' deritzayon metaz-koxkor baten bitartez. Merkia da; ez da gauza naspilla; edozein etxetan jarri liteke, aguro, irme ta luza-roko (...)"¹¹.

Euskaldunen aurreko esperientziak, garai hartan ume koskor ziren batzuren lekuko izanik, Londreseko BBC irratia entzutekoak ziren. Batek gogoratzen du nola bere aitona behin esan zuen Inglaterrako hiriburuko kanpandorrea entzun zuen berunarria edo galenazko irrati haietako batetan. Aldi berean, Donostiako irratia kalitate handikoa ornen zen, Carmelo Garitaonaindiak azpimarratzen duenez:

"'El Sol' comentó en su sección de 'TSH' que esta emisora era 'una de las estaciones españolas más populares en el extranjero' y que la BBC inglesa la consideraba como 'una de las más adecuadas para realizar en Inglaterra la retransmisión de los conciertos continentales'"¹².

Argiaren laguntzarekin, Gipuzkoan irratia aldeko iritzi-korrante bat sortu zen. Horretarako, 1925.eko azkenaldian astekariaren arduradunek atal berri bat sortzea erabaki zuten. *Nabarriztarra* arduratu zen horretaz. Atal haren izena *Irratizkiña dala* ta zen, eta 1926.aren zehar astero argitaratu zen:

"Donosti-Irratizkiña (Radio San Sebastián) lanean asi zan ezker, berari entzuteko ta gai arrigarri oyetzaz zerbait jakiteko gogo bizia sortu omen zaye Gipuzkoa'ko baserriar nekazari askotxori. Bidezkoa ez ote da, ba, ARGIA'ren bidez gure baserriar zintzo oyei laguntzea? Ortarako jarri du ARGIA'k sail berri au"¹³.

1927.eko ekainak 26an, Dirección General de Comunicaciones delakoak Radio San Sebastián EAJ-8 Unión Radio-ri saltzeko baimena eman zuen¹⁴, Urte hartarako, Gipuzkoan bazuten entzule ugari.

Radio San Sebastián-ek euskarazko irratsaioak emititzen jarraitu zuen. Agian gogoratue-na *Argian* idatzi ohi zuten Andres Arzelus *Luzearrek*¹⁵ eta Jose Zubimendik 1932.etik egiteari ekin ziotena dugu¹⁶. Astero aideratzen zen programa hura. 1934.eko urtarrilean ehungarren irratsaioa iritsi ziren. Ehungarren programa berezia izan zen:

"Ona euskararen aldeko lan eder bat: irratsayoak (...). Bi gizon leyatu dira zein baño zein geyago euskal irratsayo oyeke bear duten aunditasuna izan dezaten. Artzelus'tar Ander 'Luzear' eta Zubimendi'tar Joseba ixilpeko lana izanda bi euskeltzale jator oyena, baño geyenetan gertatzen dan bezela ixilpekoa izan arren zenbaiten lan

11.- *Argia*, 1925.eko urriak 1, 234. zenbakia, 2. orrialdea.

12.- Aipatu liburua, 34 orrialdean.

13.- *Argia*, 1925.eko azaroak 29, 241. zenbakia, 1. orrialdea.

14.- C. Garitaonaindiak, aipatu liburua 38. orrialdean.

15.- Garai hartan Arzelus Argiaren *zuzendaria* zen.

16.- Urte hartan Inazio Eizmendi Basarrik bertso hauek bota zituen irratian buruz: "Euskera eder zoragarria/orra irratetxetan/txiro ta aberats artean, etxe ta ikastoletan, itxaso zabal, baso ta mendi, kale ta baserrietan./ Biotz zabalez autoritzen degu./ ¡Maite zaitugu benetan!/ Gaurtik aurrera garalle bear / dezu alde guztietan./ Mundu guztian mintzatu dira / gizon azkar jakintzuak./ euskera galaz egin dabezan / saio alperrikakoak./ Nundik eta zeian datozen / antzik eman gabekoak / guk zugaz bizi nai degu / arturik asmo sendoak./ Aurrerantzean izango gera / euskaldun on ta zintzoak" (Donostiako *El Pueblo Vasco* eta Zornotzako *Ekinen* argitaratuak).

zaratatsu ta agertu nayeko baño garrantzitsuagoa izan da. Ez degu iñoz neurtuko euskal-irratsayo orren bidez Luzear eta Zubimendi'k euskerari egiten dien ona (...).

Eta astean beingo irratsayokin eungarrenaño iritxi dira. Eungarren ori ez du-te ordea nolanaikoa egin nai, ezta edozein garaitan ere. Igandean egingo dute eta bi orduko iraupena izango du: ordubietan asi ta 4'retan amaitu. Egitaraua osatzeko gayik ederrenetakoak dituzte (...)¹⁷.

Egitaraua ere ezagutzen dugu. Honako hau izan zen:

- 1'gn. 'Jaiki jaiki' bost abotsetara Eusko Abesbatzak.- Olaizola.
- 2'gn. Agurra. Ernandorena'k.
- 3'gn. 'Atzo tun-tun' 6 abotsetara Eusko Abesbatzak.- Ugarte.
- 4'gn. 'Lenengotxuori' 6 abotsetara Eusko Abesbatzak.- Ugarte.
- 5'gn. 'Urrundik' 6 abotsetara Eusko Abesbatzak.- Almandor.
- 6'gn. 'Txuriak eta beltz beltzak' 6 abotsetara Eusko Abesbatzak.- Ugarte.
- 7'gn. 'Bigarren kalez-kale' Eusko Abesbatzak, Errenderiko txistulariak in bate-ra.- Sorozabal.
- 8'gn. Egileor'ek tartetxo bat.
- 9'gn. 'Kontrapasa' Errenderiko txistulariak: Intxausti.
- 10'gn. Ezeiza'k Eusko Abesti bat.
- 11'gn. 'Triki-tia' Altuna pilarminka jotzalleak.
- 12'gn. 'Maitena'ren zati bat Agirretxe ta Salgero'k.
- 13'gn. 'Bertso berriak' Baseri'k.
- 14'gn. 'Iriyarena' Errenderiko txistulariak.
- 15'gn. 'Otseña zera' Zabalbeaskoa'k.
- 16'gn. 'Kale-jira' Altuna'k.
- 17'gn. 'Arantxa Barrena'k olerki esatea.
- 19'gn. [Ez dago 18.nik] 'Ramuntxo' Orquesta Filarmonika'k.
- 20'gn. 'Suite vasca' (Iru zati) Orquesta Filarmonika'k.- A. Otaño.
- 21'gn. 'Txanton Piperri'ren zati bat Orquesta Filarmonica ta Eusko Abesbatzak batera.
- 22'gn. 'Agur Yaunak' Eusko Abesbatzak.
- 23'gn. 'Eusko Abendearen ereserkia' Eusko Abesbatzak¹⁸

Irratsaio berezi hura Kursaal antzokitik emititu zen. Dirudienez, Arzelusek eta Zubimendik programa hura pezeta bat ere kobratu gabe egiten zuten. Horregatik, Euzko Gaztediak eta Euzko Abesbatzak bultzatutako ekintzaren bidez "irrat-entzuki bana emango zaye arpide bidez osatuko da diruarekin erosi-ta"¹⁹. *Luzear* eta Zubimendi "amaikatu lan eder egin dabe (...) Donostia'ko irratzayoen bitartez euzkerearen alde, euzko-abesti ta euzko-eresi alde", zeren eta "eurak izan dozak euzko-irratzayo gustijak antolatu dabezanak"²⁰. Zoritxarrez, ez dugu irrat-saio haien testurik ezagutzen; are gutxiago, noski, grabaketarik.

Euskarazko irratigintza Gerra Zibilean

Berdin berdina gertatzen da Gerran Radio Bilbao-tik emititu ziren euskarazko informati-boekin. Matxinada ailegatu zenean, 1936.eko uztailak 18an bertan, Radio San Sebastián-etik

17.- *Argia*, 1934.eko urtarrilak 28, 3. orrialdea.

18.- *Ibidem*.

19.- *Ibidem*.

20.- *Euzko*, 1934.eko martxoak 30, 87. zenbakia, 1. orrialdea.

Irujo eta Lasarte diputatu abertzaleek ohar bat irakurri zuten, Errepublikaren alde jartzen zirela adieraziz²¹. Gipuzkoako Junta de Defensa delakoak Unión Radio San Sebastián berehalaxe bereganatu, transmisorea desmontatu eta Debara eraman zuten. Han Radio Euzkadi bezala emititzen hasi zen. Hamar egun geroago, Getxora eraman zuten, eta Bizkaia asaldatu menpe erori zen arte emititu zuten²². Berdin gertatu zen Radio Emisora Bilbaína-EAJ-28rekin: 1936.eko irailak 30an Errepublikaren aldeko agintariek bereganatu zuten²³. Bilboko Irratiak oso lan handia egin zuten, indar gutxi eduki arren. Irratiaren bidez jakin zuten Euskadiko biztanlegoak asaldatuak Gernika bonbardeatu zutela, eta Eusko Jaurlaritzak ondo jokatu zuten irratia erabiltzen bonbaketa haren garrantzia aideratzeko²⁴. J. M. Barandiaran esate baterako irradiaren bidez jabetu zen horretaz²⁵. Eusko Jaurlaritza eratu zenetik, Bilboko Irratia euskarazko gauzak sartzen hasi zen bere irratsaioen artean. Hor daude, esate baterako, Jose Antonio Agirre lehendakariaren hitzaldiak, euskaraz eta erdaraz, garaiko egunkarietan aurki daitezkeenak. Lehenengoa 1936.eko abenduan izan zen, Eguberriak gertu zeudelarik. Balia-bide propagandistiko bezala ere erabili zuten: frentean baffle batzu jarri zituzten asaldatuak ere entzun zezaten²⁶. Bigarrenengoa 1937.eko apirilak 8an izan zen, Bilbo faxisten menpe erortzeaz zegoela²⁷.

Baina guri gehien ardua zaizkigunak euskarazko albisteak dira: lehenengo aldiz, irratian euskaraz irakurritako berriak entzun ahal ziren. Eusko Jaurlaritza behin eratuta, eta Araudi edo Estatutua, zeinek euskara ere Euskadiko hizkuntz ofiziala zela azpimarratzen zuten, indarrean zegoelarik, Bilboko Irratiak euskarazko informatiboak aideratzeari ekin zion, 1936.eko urriak 28tik, bai EAJ-8 uhin arruntetik, bai 3-JP uhin extramotzetik²⁸. Garai hartako egunkarietan ikus daitekeenez (halanola *Euzkadin* eta *Tierra Vascan*), hiru informatibo zeuden: lehenengoa, emisioak hasi ziren momentuan, goizeko zortzi t'erdietan. Orduen seinaleekin batera, "Alas" izeneko irratsaio informatiboaren lehen edizioa hasi zen. Ordu erdiko irratsaioa zen. Goizeko bederatziretan edizioa ixten zuten hamabiak arte, musika eta ohar batzuren irakurketarekin. Ordubetan "Alas" informatiboaren bigarren edizioa hasten zen, espainolez eta euskaraz, ordu bi t'erdia arte. Harez geroztik musikak betetzen zuten programazioa, hiru t'erdietatik zazpietara hutsik zegoela. Gauetz beste informatibo elebidun bat zegoen, hamabost minututakoa, hamarrak laurden gutxitik hamarrak arte²⁹. Zoritxarrez, ez da guregana informatibo haien testurik edo gidoirik heldu. Radio Bilbaok frantzes eta ingelesezko beste bi informatibo aidentzen zituen, frantzesezkoa gaueko hamaika t'erdietan eta ingelesezkoa hamabietan, biak hamabost minututakoak³⁰.

21.- Garitaonaindia, Carmelo, "Política de comunicación de las Juntas de Defensa y del Gobierno Vasco durante la Guerra Civil", *Comunicación, cultura y política durante la II República y la Guerra Civil*, Bizkaiko Foru Aldundiak / Euskal Herriko Unibertsitatearen Argitarapen Zerbitzuak, Bilbo, 1990, 1. liburukia, 27. orrialdea.

22.- Garitaonaindia, C.: "La prensa y la guerra de ondas en Euskadi", *La Guerra Civil en el País Vasco 50 años después*, Carmelo Garitaonaindia eta José Luis de la Granja argitaratzaileak, E.H.U.-aren Argitarapen Zerbitzua, Bilbo, 1987, 203. orrialdea.

23.- Ibidem. 204. orrialdean.

24.- Ikus C. Garitaonaindiaren *La Radio en España* liburua, 227.-232. orrialdeak.

25.- Barandiaranek, artean Gasteizko Seminarioko irakaslea zena, eta Tomás Alfaro Fournierrek, Heraclio Fournier naiegelearen familiakoa, eduki zuten Gasteizko lehenengo bi irratitresnak, galenazko horietakoak, Tomás-en anaia zen Ramón Alfaro Fournierrek kontatu digunez. Garai hartan, 1924.ean inguru, Euskal Herrian irratirik ez zegoenez, Pariseko emisioak entzuten omen zituzten.

26.- Garitaonaindiaren aipatu liburuan, 223. orrialdea.

27.- Ibidem, 224. orrialdea.

28.- Ibidem, 185. orrialdea.

29.- Ikus, adibidez, 1937.eko apirilak 6ko *Tierra Vasca*, 97. zenbakia, 5. orrialdea.

30.- Ibidem.

Gainera, beste irratsaio batzu ere ezagutzen ditugu Radio Bilbaoren sintonian (euskaraz Bilbao-ko Irradiotsa deitua), Eusko Jaurlaritzaren agindupean astero antolatzen zena. Dirudienez, Gobernuko alderdi politiko banari eskeintzen zitzaion asteroko irratsaio hori. Bat ezagutzen dugu, A.N.V.-k edo Eusko Indarrak egin zuena, 1937.eko apirilean³¹. A.N.V.ren egunkariaren euskal atalaren arduraduna zen Bernabé Orbegozo *Otarbek* egin zuen, euskara gaia zelarik:

“Bilbao-ko Irradiotsak, Euzkadiko Jaurlaritzaren agindupian:

Astero euzko ordua antolatutzen (organizatzen) du: gaurko txandea zuretzat da³².

Horrela hasi zen Orbegozo, Gipuzkoako A.N.V.-ko idazkaria zena, bere hitzaldia, bere probintziako euskaldunei zuzendua³³. Ordurako, Gipuzkoa faxisten esku zegoelarik, debekatuta zegoen euskeraz hitzegitea. “Egun larriak igaro dira euzkeldunentzat”, zioen Orbegozok, eta ekin zion euskarak nozitu zituen arazoak kontatzeari. Bukatzeko, Gerrako ohizko adorezko mezuak bidali zizkien euskaldunei:

“(…) Gu gera indartsuenak, suizkiluz eta biotzez; baño geure euzkera indartsuagoa da geure zaiñ barruen damakigulako. ¡Gora euzkerea!³⁴.

Esan beharrik ez, Bilbo asaldatuaren menpe erori zenean, irratia bidezko euskarazko emisioak bukatu ziren³⁵. Beste gauza askorekin bezala euskarazko irratsaioekin zera gertatu zen: 30. urtako hamarkadan gorakada handia egin bazuten ere, urte batzuren buruan normalizatoraino ailegatu zireneko esperantza eduki ahal izatea zilegi zelarik, Gerrak ahalegin guzti haiek hautsi egin zituen.

31.- *Tierra Vasca*, 1937.eko apirilak 25, 114. zenbakia, 4. orrialdea.

32.- *Ibidem*.

33.- Bernabé Orbegozo A.N.V.-ren *Tierra Vasca* egunkarian (1933-34.ean eta Gerra garaian) idatzi ezezik, alderdi aberzale eta ezkertiarren agintari bat ere izan zen. Errepublikaren azken urteetan Frente Popularraren aldekoa izan zen. Olivares Larrondo eta Areitioaurtena A.N.V.-ren alde erradikalenaren buru baziren (hor zeuden Echabe, Uribe-Echevarria, etabar), beste batzu (Perea, Bilbao, Bastera, Ruiz de Aguirre eta Orbegozo bera barne) ziren “también de izquierdas, pero menos radicales en la cuestión social” (Ikus De la Granja, J.L.: *Nacionalismo y II República en el País Vasco*, Centro de Investigaciones Sociológicas-Siglo XXI, Madrid, 1986, 520. orrialdea eta jarraitzen direnak).

34.- *Ibidem*.

35.- Dirudienez, Euzko Jaurlaritzak E.A.J. 8 irratia indarra haunditu nahi zuen, Europa osoan entzun ahal izan zedin (Zabala Allende, F.: *El Gobierno de Euzkadi y su labor legislativa*, Herri-Arduralaritzaren Euskal Erakundea, Bilbo, 1986, 131. orrialdea).